

Evaluatie 'Wie let er op de kleintjes?'

Ondersteuning aan kinderen van
gedetineerden en hun tijdelijke verzorgers



Jodi Mak
Vita Los
Majone Steketee

Evaluatie 'Wie let er op de kleintjes?'

*Ondersteuning aan kinderen van
gedetineerden en hun tijdelijke verzorgers*

Jodi Mak
Vita Los
Majone Steketee

Juni 2015

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Methodologische verantwoording	7
3	Het project ‘Wie let er op de kleintjes’	13
4	Problemen, behoeften aan steun en het aanbod	23
4.1	Gedetineerde ouders	23
4.2	Kinderen van gedetineerden	27
4.3	De tijdelijke verzorgers	29
5	Wat levert ‘Wie let er op de kleintjes’ op?	33
5.1	Opbrengsten gedetineerde ouders	34
5.2	Opbrengsten kinderen van gedetineerden	35
5.3	Opbrengsten tijdelijke verzorgers	39
5.4	Andere meerwaarden en mogelijkheden	41
6	Beperkingen van ‘Wie let er op de kleintjes’	45
6.1	Doelgroep wordt onvoldoende bereikt. Toeleiding kan beter	45
6.2	Status vrijwilligers	50
6.3	WLEODK wordt niet altijd uitgevoerd zoals bedoeld	54
7	Positionering ‘Wie let er op de kleintjes’	57
7.1	Beperkingen positionering	57
7.2	Mogelijkheden toekomstige positionering	59
8	Samenvattende conclusies	63
9	Aanbevelingen: ‘Wie let er op de kleintjes’: what works?	71
10	Literatuur	79

8 *Samenvattende conclusies*

In opdracht van Humanitas heeft het Verwey-Jonker Instituut van oktober 2014 tot en met maart 2015 een evaluatieonderzoek uitgevoerd naar het project ‘Wie let er op de kleintjes’ (WLEODK). Hoofdvraag waarop het onderzoek een antwoord moest geven, luidt: *Waar liggen de mogelijkheden en grenzen van ‘Wie let er op de kleintjes’ waar het gaat om ondersteuning van minderjarige kinderen van gedetineerde ouders en het netwerk dat deze kinderen gedurende detentie van ouders opvangt?* Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden zijn documenten geanalyseerd en interviews afgenomen bij zes WLEODK-vrijwilligers, vier coördinatoren, vijf professionals uit het netwerk van WLEODK en bij drie buitencoördinatoren. De problematiek is dus niet vanuit kinderen, tijdelijke verzorgers en ouders bekeken, maar vooral benaderd vanuit de optiek van vrijwilligers, samenwerkende professionals en coördinatoren.

Steunbehoeften en het beschikbare aanbod

Eerst is nagegaan wat de ondersteuningsbehoeften van gedetineerde ouders, hun kinderen en tijdelijke verzorgers zijn volgens de literatuur en de geïnterviewde vrijwilligers, coördinatoren en professionals. Dit is afgezet tegen het aanbod dat voor deze groepen voorhanden is. Behoeften van gedetineerde ouders voor hun kinderen zijn volgens de literatuur en de respondenten:

- iemand waarmee ze kunnen praten;
- ondersteuning bij het vinden van een veilige woonplek voor hun kinderen.

Voor henzelf hebben ze behoefte aan:

- ondersteuning bij het contact met hun kinderen;
- horen hoe het thuis gaat;
- een luisterend oor;
- steun in de omgang met Bureau Jeugdzorg;
- praktische steun: financiële hulp, hulp bij juridische zaken en documenten die binnenkomen zoals verzekeringen.

Het aanbod dat op dit moment voor gedetineerde ouders in de Penitentaire Inrichtingen (PI's) voorhanden is, bestaat uit Medewerkers Maatschappelijke Dienstverlening en geestelijk verzorgers. Ook is er het

moeder-en-kindhuis in Ter Peel. Daarnaast is er in enkele PI's het opvoedingsondersteunende project 'Betere Start' van de Dienst Justitiële Inrichtingen, waarbij moeders in de laatste drie maanden van hun detentie voorbereid worden op hun terugkeer in het gezin. Verder is er geen specifiek professioneel aanbod voor deze doelgroep voorhanden. Het vrijwilligersaanbod van Gezin in Balans van Humanitas, waaronder WLEODK valt, probeert deze leemte te vullen. De 'Bezoekmoeders' zijn het bekendst: de effecten op de moeder zijn groot, zo blijkt uit de Rendementsanalyse 2013 (De Boer, 2013). Als een moeder uit detentie komt, is het de bedoeling dat ze overgedragen wordt aan een nazorgcoördinator, maar in de praktijk blijken slechts enkele gemeenten daarover te beschikken, terwijl gemeenten al sinds 2004 verantwoordelijk voor de nazorg zijn.

Kinderen van gedetineerde ouders worden ook wel de verborgen slachtoffers van detentie genoemd. Zij hebben volgens de literatuur en de geïnterviewde vrijwilligers, coördinatoren en beroepskrachten uit het veld de volgende steunbehoeften:

- praten met onafhankelijk betrouwbaar iemand;
- psychische ondersteuning;
- informatie over de detentie van hun ouder.

Als een moeder gedetineerd raakt, moet nu via een kindcheck gekeken worden of zij kinderen heeft en of deze opgevangen worden, maar in de praktijk gebeurt dit nog amper. Er is geen specifiek professioneel aanbod voor kinderen van gedetineerde ouders. Ook in de PI zelf wordt kinderen weinig steun geboden. Als kinderen van gedetineerden niet bij het Centrum voor Jeugd en Gezin, maatschappelijk werk of ander professioneel aanbod aankloppen, blijven ze vaak volledig uit beeld. En als ze er wel steun zoeken, hebben deze instanties vaak geen tools om deze kinderen de benodigde ondersteuning te kunnen geven.

De tijdelijke verzorgers hebben de volgende behoeften:

- zaken op de rit krijgen; ondersteuning bij praktische zaken;
- contacten met instanties;
- omgaan met de detentie van de ouder;
- ontlasten zorgtaak.

Ook voor de tijdelijke verzorgers is er geen specifiek aanbod. Ze kunnen nu aankloppen bij het Centrum voor Jeugd en Gezin, maatschappelijk werk of andere instanties, maar die weten vaak weinig van gedetineerde doelgroepen, hebben geen tools hoe zij hen moeten begeleiden en de ondersteuning die zij kunnen bieden, is vaak niet gerelateerd aan de opvang van de kinderen.

Geconcludeerd kan worden dat WLEODK voor zowel de gedetineerde ouders, hun kinderen als de tijdelijke verzorgers volgens de geïnterviewde vrijwilligers, betrokken professionals en coördinatoren in een behoefte voorziet, gezien de steunvragen die zij hebben. Er is geen ander aanbod voorhanden dat expliciet ondersteuning biedt in de behoefte van gedetineerde ouders aan dat er iemand is voor hun achterblijvende kinderen om mee te praten en te ontspannen, die ondersteuning biedt bij het contact met de kinderen en bij de omgang met praktische zaken en contacten met Bureau Jeugdzorg. Ook WLEODK een duidelijke leemte in het aanbod voor kinderen van gedetineerden. Het biedt kinderen een maatje om mee te praten, te ontspannen en van wie ze informatie kunnen krijgen over detentiezaken. En ook voor de tijdelijke verzorgers voorziet WLEODK in een behoefte aan hulp in het omgaan met detentie van de ouder(s) en het oppakken van de zorgtaak die allerlei vragen en moeilijkheden met zich meebrengt, omdat er nu geen expliciet aanbod voor hen voorhanden is.

Opbrengsten van WLEODK

Uit de interviews blijkt dat WLEODK voor de gedetineerde ouders volgens de respondenten vooral oplevert:

- rust, een veilig gevoel door onafhankelijkheid;
- verbetering van de relatie met kind;
- ondersteuning in de omgang met Jeugdzorg.

Moeders hebben volgens de respondenten vaak het idee dat het inzetten van WLEODK het enige is wat zij kunnen doen voor het thuisfront. Doordat een WLEODK-vrijwilliger losstaat van het professionele zorgsysteem en de moeders vaak onprettige ervaringen hebben met Bureau Jeugdzorg, krijgen zij snel een vertrouwensband met de vrijwilliger. Daarnaast zien de geïnterviewde vrijwilligers en coördinatoren dat WLEODK van groot belang is voor (het herstellen van) de relatie met de kinderen.

De opbrengsten van WLEODK voor de kinderen zijn volgens de geïnterviewde vrijwilligers, coördinatoren en professionals met wie WLEODK samenwerkt:

- bevordering (veilig) contact met de gedetineerde ouder;
- ontspanning;
- mentale ondersteuning: praten, voorlichten en netwerk versterken;
- signalering en begeleiding contact instanties.

De respondenten vertellen dat WLEODK het meest wordt ingezet bij kinderen van gedetineerden met als doel het contact met de ouder te bevorderen. WLEODK kan structuur aanbrengen in de bezoeken aan de gedetineerde ouder, ondersteunen bij het rijden van en naar de PI,

voorzien in een veilig contact en een kind voorbereiden op bezoeken. Daarnaast gaan kinderen vaak met een WLEODK-vrijwilliger naar de speeltuin of doen ze spelletjes. De WLEODK-vrijwilliger is emotioneel niet bij de ouder betrokken; een kind kan open over de detentie met hem/haar praten en de vrijwilliger kan het kind kennis verstrekken als het gaat om de detentie. Bij de oudere kinderen wordt het netwerk in kaart gebracht en soms worden deze kinderen ook door WLEODK begeleid in de contacten met instanties. De vrijwilligers hebben namelijk een grote, actieve, signalerende rol in het constateren van problemen bij kinderen. Op deze manier werkt WLEODK preventief en wordt voorkomen dat kinderen nog verder in de problemen komen of in de zware Jeugdzorg belanden.

De opbrengsten voor de tijdelijke verzorgers zijn volgens de respondenten:

- mentale ondersteuning: luisterend oor op basis van vertrouwen, los van professionele aanbod;
- ontlasten: antwoorden geven op opvoedvragen en detentiespecifieke vragen, oplossingen zoeken;
- begeleiding bij bezoeken PI;
- praktische steun.

De psychische ondersteuning is een grote meerwaarde van WLEODK; juist het feit dat het om een vrijwilligersproject gaat waar andere verwachtingen zijn dan bij een professionele interventie, maakt dat veel vrijwilligers een vertrouwensband opbouwen. Zij fungeren als praatpaal, klankbordgroep en klagmuur. Samen met de tijdelijke verzorgers kunnen de vrijwilligers nadenken over oplossingen bij problemen in de opvoeding of bij vragen over detentiespecifieke zaken; zo worden zij ontlast. Ook geeft het de tijdelijke verzorgers een rustig gevoel wanneer zij weten dat een neutraal persoon de bezoeken in de PI begeleidt. En daarnaast zijn zij gebaat bij de praktische ondersteuning die de WLEODK-vrijwilligers bieden.

Deze opbrengsten voor gedetineerde ouders, hun kinderen en tijdelijke verzorgers volgens de geïnterviewde vrijwilligers, coördinatoren en professionals sluiten aan bij de doelen die Gezin in Balans met WLEODK voor ogen heeft:

- Het doorbreken van het emotionele en sociale isolement van betrokken kinderen (luisterend oor, activeren, vrijetijdsbesteding).
- Het versterken van het netwerk dat de kinderen opvangt tijdens detentie (ondersteuning bij zowel opvoedingsvragen als praktische zaken).
- Het verbeteren van de relatie tussen moeder en kind tijdens detentie.

- Het doorbreken van taboes (het bevorderen van open communicatie tussen moeder en kind, tussen kind en directe omgeving, het bevorderen van positieve media-aandacht).
- Waar mogelijk, het voorkomen van zwaardere (jeugd)hulpverlening en het verlagen van de drempel naar reguliere organisaties die deze kinderen en het sociale netwerk dat ze opvangt kunnen ondersteunen.
- Waar nodig, het inschakelen van professionele zorg (bron: document onderzoeksvraag Humanitas 2014).

Tijdelijke opvoeders en kinderen van gedetineerden worden door de WLEODK-vrijwilligers begeleid bij het ondersteunen van het moederkind-contact en daarmee bij het doorbreken van het taboe dat hierop rust. Voor moeders resulteert dit dikwijls in een verbeterde relatie met hun kinderen: een van de beoogde doelen van WLEODK. Iets wat geen doel is, maar wel vaak uit de interviews naar voren kwam, is de ondersteuning bij de contacten met Jeugdzorg. Als we de opbrengsten voor de kinderen relateren aan de doelen, blijkt het bieden van een luisterend oor en leuke dingen doen belangrijk volgens de respondenten. Een WLEODK-vrijwilliger wordt gezien als een betrouwbare ‘buitenstaander’ waar kinderen tegenaan kunnen praten. WLEODK heeft een grote rol in het signaleren en doorverwijzen, en kan daarmee de drempel naar organisaties verlagen en zwaardere hulpverlening voorkomen.

Met het geven van de mentale en praktische steun van WLEODK-vrijwilligers aan de tijdelijke verzorgers worden zij versterkt en in hun kracht gezet. WLEODK kan als schakel fungeren tussen de vrijwillige hulpverlening en het professionele zorgcircuit en daarmee ook voor de tijdelijke verzorgers mogelijke zware hulpverlening voorkomen.

Uit de interviews kwamen, naast de opbrengsten voor de gedetineerde ouders, hun kinderen en de tijdelijke verzorgers, nog andere meerwaarden van WLEODK naar voren. WLEODK draagt volgens de respondenten bij aan:

- preventie: versterken eigen kracht;
- versterken informele, sociale netwerk.

En is:

- een aanvulling op het professionele zorgsysteem.

De kern van WLEODK bestaat uit het versterken van de eigen kracht van de betrokkenen. Dit kan preventief werken en ervoor zorgen dat zij minder snel in de (zwaardere) zorg belanden. Door de tools die de WLEODK-vrijwilligers inzetten, wordt het netwerk van de kinderen van gedetineerden en de tijdelijke verzorgers in kaart gebracht dat de steun op een gegeven moment van de vrijwilliger kan overnemen. Daarnaast is

de grote meerwaarde van WLEODK het feit dat het losstaat van de professionele zorg waarmee vaak negatieve ervaringen zijn.

Beperkingen van WLEODK

Naast de mogelijkheden zijn door documentatie en interviews ook de beperkingen van WLEODK verkend. De beperkingen zijn:

- De doelgroep wordt onvoldoende bereikt.
- De status van de vrijwilligers.
- WLEODK wordt niet altijd uitgevoerd zoals bedoeld.

Door onbekendheid van WLEODK ‘in het veld’ wordt er (nog) weinig doorverwezen naar WLEODK. Daarnaast is WLEODK vooral bedoeld voor de ‘tussengroep’ van gedetineerde moeders: de groep die inzit tussen de groep ‘die het goed voor elkaar heeft’ en de reeds bij instellingen bekende groep. Volgens het onderzoek van de Universiteit Utrecht is deze groep misschien wel het meest complex, doordat zij vaak zelf geen hulpvraag formuleren; ‘de tussengroep betreft gezinnen met veel problemen en zonder goede ervaringen met de hulpverlening waarvan de moeder relatief lang en dus voor een relatief ernstig misdrijf in detentie verblijft.’ (Menting & Orobio de Castro, 2014). En als moeders willen meedoen, kost het tijd om naast de verzorgers te gaan staan en met hen mee te denken. Bij heftige, onveilige situaties vinden vrijwel alle respondenten dat professionele zorg ingeschakeld moet worden; probleem is echter dat deze organisaties vaak geen tools hebben hoe om te gaan met deze aan detentie gelinkte problematieken. De meningen zijn onder de respondenten sterk verdeeld of je een WLEODK-vrijwilliger in een gezin met contra-indicaties en ‘te heftige’ problematiek moet plaatsen. Sommigen vinden dat WLEODK een goede aanvulling kan zijn en dat vrijwilligers die dat kunnen en willen daar, met goede begeleiding door de coördinator, prima op ingezet kunnen worden. Anderen vinden dit echt buiten WLEODK liggen.

De status van vrijwilligers is soms belemmerend in de samenwerking met professionele instanties. Instanties weten vaak niet wat WLEODK inhoudt en wat zij kunnen verwachten van een vrijwilliger. Aan de andere kant weten vrijwilligers vaak niet wat zij wel en niet in die samenwerking mogen en gaan de coördinatoren hier in de aansturing ook anders mee om. Taken, rollen en grenzen moeten zowel extern als intern beter geprofileerd worden. Dit geldt ook voor dubbelrollen van vrijwilligers: soms pakt dit wel goed uit, soms niet. Aan de andere kant gaat het om trajecten op maat en vinden de meeste respondenten juist daarom dat Humanitas het op papier niet helemaal moet dichttimmeren.

Een laatste beperking is dat WLEODK niet altijd wordt uitgevoerd zoals bedoeld. Dit heeft vooral te maken met een verschillende aansturing door

de coördinatoren. Sommige vrijwilligers gebruiken alle tools, anderen helemaal niet. Ook wordt WLEODK steeds vaker geïntegreerd aangeboden en gaan de WLEODK-vrijwilligers in elk geval in de profilering extern soms op in het algemene ‘overall’ aanbod van Gezin in Balans door ze ‘maatjes’ te noemen. Daarnaast is er onduidelijkheid over de lengte van de trajecten. Uit de interviews blijkt dat de afgesproken periode van een half jaar nogal verschilt. Sommige coördinatoren houden zich er strikt aan, anderen gaan er flexibel mee om.

Positionering in het veld

Binnen het veld is een beperking van WLEODK dat het aanbod nog erg onbekend is. Uit de interviews blijkt dat veel professionals niet op de hoogte zijn van WLEODK of niet weten met welke vragen ze bij WLEODK terecht kunnen en wat zij van een vrijwilliger kunnen verwachten. Dit heeft te maken met profilering, bekendheid en vertrouwen. Verschillende visies om WLEODK in de decentralisatie te positioneren, passeerden tijdens de interviews de revue. Gepleit wordt voor een gemeentelijke/stedelijke aansturing, voor meer verwijzers - waaronder ook de school valt - en voor meer inzet van de vrijwilligers als aanvulling op het bestaande aanbod dat geen kaas gegeten heeft van dit onderwerp. Tot slot is aansluiting van WLEODK bij bestaande zorgoverleggen en wijkteams een belangrijke aanbeveling van de respondenten. In deze overleggen kan dan ook afstemming worden bereikt over die gezinnen waar nu geen aanbod voor is.

Colofon

Opdrachtgever	Humanitas
Auteurs	Drs. D.J. Mak V.F. Los, MSc Dr. M.J. Steketee
Omslag	Ontwerppartners, Breda
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-684-5

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2015.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.



Kinderen van gedetineerde ouders en hun tijdelijke verzorgers hebben behoefte aan steun. Op dit moment is er in Nederland geen professioneel aanbod voorhanden dat hierin voorziet en de reguliere zorginstellingen missen de tools om hen goed te kunnen begeleiden. Humanitas vult sinds 2012 deze leemte met het vrijwilligersproject *'Wie let er op de kleintjes'*: getrainde vrijwilligers bieden ondersteuning aan kinderen waarvan een ouder in de gevangenis zit, maar er is ook hulp voor hun tijdelijke verzorgers. Het Verwey-Jonker Instituut onderzocht wat de mogelijkheden en grenzen van dit project zijn. Zo blijken de vrijwilligers voor alle betrokken partijen de ondersteuning te bieden die zij nodig hebben. Zij zien het project als een noodzakelijke aanvulling op het professionele zorgsysteem. *Wie Let Er Op De Kleintjes* geniet echter nog weinig bekendheid bij verantwoordelijke instellingen en de doelgroep wordt nog onvoldoende bereikt.

